

جایگاه خاورمیانه در بازار جهانی نفت

علیرضا قنبری

در این دو منطقه همچنان ادامه داشت تا این که وقوع شوک اول نفتی مهاری بر این روند فزاینده و ترمزی بر سهم بیشتر نفت خاورمیانه در جهان شد.

با تحریم نفتی اعراب و بروز شوک اول نفتی و متعاقب آن، شوک دوم نفتی در دهه ۱۹۷۰، مسأله جدیدی به نام امنیت عرضه نفت برای کشورهای غربی و صنعتی مطرح گردید و این کشورها را به فکر کاهش وابستگی به نفت منطقه خاورمیانه انداخت. به دنبال آن، کشورهای غربی سعی کردند تولید نفت در کشورهای خودشان و یا حداقل کشورهای دیگری که امنیت سیاسی بیشتری دارند را افزایش دهند. بطور مثال بالارفتن سطح تولید نروژ، کانادا و انگلیس گام‌هایی در این جهت بود. با افزایش تولید نفت در دیگر مناطق، از اهمیت نفت خاورمیانه کاسته شد و اهداف کشورهای غربی تا حدودی محقق گردید. اما این سیاست، یک استراتژی گذرا بود و دو دهه بیشتر دوام نیاورد و از تولید نفت این مناطق پس از سال ۲۰۰۰ کاسته شد. تولید نفت در مناطقی مانند دریای شمال و کانادا علی‌رغم استفاده از روش‌ها و فن‌آوری‌های پیشرفته افزایش بازیافت نفت، کاهش یافته است. از این رو طی چند سال گذشته بازار نفت مجدداً متوجه ذخایر نفتی خاورمیانه شده است. خاورمیانه علی‌رغم این که تولید نفت خود را سال‌ها قبل شروع کرده است اما هنوز روند تولید آن صعودی است. از این رو بار دیگر خاورمیانه

نفت خام مهم‌ترین منبع تأمین انرژی در عصر ما است که بیش از ۱۵۰ سال از اکتشاف آن می‌گذرد. یک و نیم فرنی که از عمر صنعت نفت می‌گذرد نفت همواره روزگاری شکوفاتر و پررونق‌تر از قبل داشته و با پررنگ‌تر شدن نقش نفت در زندگی بشر بر اهمیت آن افزوده شده است.

نفت در ابتدا بطور متمرکز و توسط چند کشور تولید می‌شد. آمریکا و روسیه از تولیدکنندگان عمده اولیه نفت در جهان بودند که تا سال ۱۹۱۰ بیش از ۹۰ درصد کل نفت جهان را تولید می‌کردند. پس از آن و به دنبال مشخص شدن موارد استفاده متعدد از نفت، تقاضا برای نفت به میزان زیادی افزایش یافت و تولید آن در سایر مناطق و کشورهای جهان نیز آغاز شد. دو منطقه نفت خیز بزرگ جهان یعنی خاورمیانه و شمال آفریقا از مهم‌ترین این مناطق بودند که تولید آن‌ها به سرعت افزایش یافت و بخش قابل توجهی از سهم تولید نفت جهان را به خود اختصاص دادند. روند صعودی تولید نفت

میادین نفتی جهان در منطقه خاورمیانه قرار دارد. همچنین از بین ۳۱۷ میدان نفتی بسیار بزرگ و بزرگ شناخته شده در جهان، ۸۳ حوزه در منطقه خاورمیانه هستند. میانگین حجم ذخایر این ۸۳ حوزه نفتی ۸/۹ میلیارد بشکه نفت خام می باشد که دو برابر میانگین کل ۳۱۷ حوزه نفتی (۴/۲ میلیارد بشکه) است.

در سال ۲۰۰۷ میزان تولید در این بیست حوزه نفتی ۱۹/۶ میلیون بشکه در روز بوده که معادل ۲۲/۴ درصد کل نفت تولید شده در جهان است. تولید نفت در ۱۳ میدان نفتی واقع در خاورمیانه ۱۳/۴ میلیون بشکه بوده که حدود ۷۰ درصد تولید نفت ۲۰ میدان است. جدول (۱) میزان تولید نفت در این ۲۰ حوزه نفتی در سال ۲۰۰۷ را همراه با بیشترین میزان تولید از هر یک از میادین طی سال های گذشته نشان می دهد.

مورد توجه جهانیان قرار گرفته و چشم بازار نفت به ذخایر نفتی این منطقه دوخته شده است. در این نوشتار میادین نفتی، میزان تولید، نرخ افت تولید، نرخ برداشت از مخازن و وضعیت فعلی و آینده عرضه نفت منطقه خاورمیانه مورد بررسی و تبیین قرار گرفته است تا مشخص گردد چرا بازار نفت به ذخایر نفت خاورمیانه امیدوار و نیازمند آن است؟

میادین نفتی و تولید نفت خام

از میان ۲۰ میدان نفتی بزرگ جهان، ۱۳ میدان در منطقه خاورمیانه قرار دارند که در کشورهای عربستان (پنج میدان)، ایران (سه میدان)، کویت و امارات (هر کدام دو میدان) و عراق (یک میدان) واقع شده اند. این بدان معنی است که دو سوم بزرگترین

جدول (۱): میزان تولید نفت بزرگترین میادین نفتی جهان (IEA)

میدان نفتی	کشور	موقعیت	سال کشف	سال اوج تولید	میزان اوج تولید	تولید سال ۲۰۰۷
Ghawar	عربستان	خشکی	۱۹۴۸	۱۹۸۰	۵۵۸۸	۵۱۰۰
Cantarell	مکزیک	دریایی	۱۹۷۷	۲۰۰۳	۲۰۵۴	۱۶۷۵
Safaniyah	عربستان	خشکی/دریایی	۱۹۵۱	۱۹۹۸	۲۱۲۸	۱۴۰۸
Rumaila	عراق	خشکی	۱۹۵۳	۱۹۷۹	۱۴۹۳	۱۲۵۰
Greater Burgan	کویت	خشکی	۱۹۳۸	۱۹۷۲	۲۴۱۵	۱۱۷۰
Samotlor	روسیه	خشکی	۱۹۶۰	۱۹۸۰	۳۴۳۵	۹۰۳
Ahwaz	ایران	خشکی	۱۹۵۸	۱۹۷۷	۱۰۸۲	۷۷۰
Zakum	امارات	دریایی	۱۹۶۴	۱۹۹۸	۷۹۵	۶۷۴
Azeri- Chirag	اذربایجان	دریایی	۱۹۸۵	۲۰۰۷	۶۵۸	۶۵۸
Priobskoye	روسیه	خشکی	۱۹۸۲	۲۰۰۷	۶۵۲	۶۵۲
Bu Hasa	امارت	خشکی	۱۹۶۲	۱۹۷۳	۷۹۴	۵۵۰
Marun	ایران	خشکی	۱۹۶۴	۱۹۷۶	۱۳۴۵	۵۱۰
Raudhatain	کویت	خشکی	۱۹۵۵	۲۰۰۷	۵۰۱	۵۰۱
Gachsaran	ایران	خشکی	۱۹۲۸	۱۹۷۴	۹۲۱	۵۰۰
Qatif	عربستان	خشکی/دریایی	۱۹۴۵	۲۰۰۶	۵۰۰	۵۰۰
Shaybah	عربستان	خشکی	۱۹۶۸	۲۰۰۳	۵۲۰	۵۰۰
Saetu	چین	خشکی	۱۹۶۰	۱۹۹۳	۶۳۳	۴۷۰
Samotlor	روسیه	خشکی	۱۹۶۱	۱۹۸۰	۳۰۲۷	۴۶۴
Fedorovo-Surguts	روسیه	خشکی	۱۹۶۲	۱۹۸۳	۱۰۲۲	۴۵۸
Zuluf	عربستان	دریایی	۱۹۶۵	۱۹۸۱	۶۷۷	۴۵۰
کل						۱۹۱۶۳

میزان استفاده از مخازن نفتی

نرخ افت تولید در سایر میادین نفتی که هنوز به حداکثر تولید خود نرسیده و روند تولید آن‌ها صعودی است ۵/۸ درصد می‌باشد که مخازن نفتی کشورهای اروپایی عضو OECD و کشورهای حوزه پاسفیک عضو OECD با ۱۳/۳ و ۱۷/۱ درصد بیشترین و خاورمیانه با ۳/۴ درصد کمترین میزان را دارند (جدول ۲).

نرخ طبیعی افت تولید، که به معنی مقدار کاهش تولید مخزن بدون انجام هر گونه فعالیتی برای حفظ و یا افزایش ضریب بازیافت نفت می‌باشد، در کل میادین نفتی جهان ۹ درصد است. اما این نرخ برای منطقه خاورمیانه کمتر از متوسط جهان بوده و برابر ۵ درصد می‌باشد. از این رو هم نرخ طبیعی و هم مرسوم افت تولید منطقه خاورمیانه به نسبت سایر مخازن نفتی جهان کمترین میزان است. پایین بودن نرخ ضریب بازیافت مخازن نفتی منطقه خاورمیانه به دلیل حجم بالای ذخایر نفتی این منطقه و در نتیجه فشار بالای مخزن است و این که باعث شده که نرخ افت تولید آن کمتر از حوزه‌های دیگر باشد.

عرضه نفت

طبق سناریوی مرجع آژانس بین‌المللی انرژی، عرضه نفت کشورهای خاورمیانه عضو اوپک بین سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۳۰

تا سال ۲۰۰۷ متوسط میزان بهره‌برداری از کل ذخایر اولیه ۷۹۸ میدان نفتی بزرگ جهان ۴۸ درصد بوده است. این نسبت برای میادین نفتی آمریکای شمالی ۸۱ درصد، اروپا و آفریقا هر کدام ۷۳ درصد و خاورمیانه ۳۲ درصد بوده است. همانطور که ملاحظه می‌شود میزان تولید از میادین نفتی واقع در منطقه خاورمیانه به نسبت حجم ذخایر اولیه کمترین مقدار را در مقایسه با سایر مناطق دارد. این مسأله به دلیل حجم بسیار بالای ذخایر نفت این منطقه می‌باشد که علی‌رغم تولید بالا، باعث تخلیه کم آن‌ها شده است. همچنین در این منطقه از فن‌آوری‌های جدید و پیشرفته حفظ فشار مخزن استفاده نشده و لذا تخلیه زیاد مخازن را به دنبال نداشته است.

نرخ افت تولید

از بین ۷۹۸ میدان نفتی بزرگ جهان ۵۸۰ میدان، نقطه اوج تولید را پشت سر گذاشته‌اند و وارد فاز نزولی تولید شده‌اند. در سال ۲۰۰۷ متوسط نرخ افت تولید در این ۵۸۰ میدان ۵/۱ درصد بوده که میادین نفتی منطقه پاسفیک OECD با ۱۷/۶ درصد بیشترین و منطقه خاورمیانه به ۲/۶ درصد کمترین نرخ افت را داشته‌اند.

جدول (۲): نرخ افت تولید در ۷۹۸ میدان نفتی بزرگ جهان (درصد)

منطقه	میادین گذشته از نقطه اوج تولید				سایر میادین			
	بسیار بسیار بزرگ	بسیار بزرگ	بزرگ	کل	بسیار بسیار بزرگ	بسیار بزرگ	بزرگ	کل
اوپک	۲/۳	۵/۴	۹/۱	۳/۱	۲/۹	۴/۸	۸/۳	۳/۶
خاورمیانه	۲/۲	۶/۳	۴/۴	۲/۶	۲/۸	۶/۵	۶/۴	۳/۴
سایر	۴/۸	۵	۱۰/۲	۵/۲	۳/۸	۴/۱	۸/۸	۴/۳
غیر اوپک	۵/۷	۶/۹	۱۰/۵	۷/۱	۶	۷/۴	۱۰/۹	۷/۴
آمریکای شمالی OECD	۶/۴	۵/۴	۱۲/۱	۶/۵	۴/۵	۶	۱۲/۳	۶
اروپای OECD	---	۱۰	۱۳/۵	۱۱/۵	---	۱۳/۱	۱۵/۵	۱۳/۳
پاسفیک OECD	---	۱۱/۱	۱۳/۲	۱۱/۶	---	۱۰/۴	۱۲/۶	۱۱/۱
اواسیا	۵/۱	۵	۱۲/۱	۵/۱	۵/۳	۵/۱	۱۲/۴	۵/۳
آسیا	۲/۱	۸/۳	۶/۶	۶/۱	۲/۵	۵/۷	۶/۷	۵/۲
خاورمیانه	۲/۱	۶/۵	۷/۴	۲/۷	۲/۸	۷	۹/۸	۳/۷
آفریقا	۱/۵	۵/۲	۸/۸	۵/۱	۱/۲	۵/۲	۹/۳	۵
آمریکای لاتین	۸/۴	۵/۲	۶/۹	۶	۹/۵	۵/۳	۶/۸	۶/۱
جهان	۳/۴	۶/۵	۱۰/۴	۵/۱	۴/۳	۶/۶	۱۰/۷	۵/۸

نمودار (۴): سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی نفت در سناریو مرجع (۲۰۰۷-۲۰۳۰)

منطقه	نفت مرسوم	غیر مرسوم	کل	گاز	کل نفت و گاز
آمریکای شمالی	۶۴۴	۲۶۸	۹۱۳	۱۰۴۴	۱۹۵۷
اروپا	۲۲۴	۱	۲۲۵	۳۴۹	۵۷۴
پاسفیک	۷۰	---	۷۰	۱۲۱	۱۹۲
OECD	۹۳۹	۲۶۹	۱۲۰۸	۱۵۱۴	۲۷۲۲
اوراسیا	۹۸۲	---	۹۸۲	۵۳۵	۱۵۱۶
روسیه	۴۸۷	---	۴۸۷	۴۰۷	۸۹۳
آسیا	۳۹۱	۸۹	۴۸۰	۴۳۱	۹۱۰
هند	۱۸۰	۸۸	۲۶۸	۱۵۱	۴۱۹
چین	۴۹	---	۴۹	۴۶	۹۵
خاورمیانه	۸۰۷	۲۴	۸۳۲	۲۹۷	۱۱۲۸
آفریقا	۸۲۴	۸	۸۳۲	۳۶۰	۱۱۹۲
آمریکای لاتین	۶۶۲	۴۲	۷۰۳	۱۸۶	۸۸۹
غیر OECD	۳۶۶۵	۱۶۳	۳۸۲۹	۱۸۰۸	۵۶۳۷
جهان	۴۶۰۴	۴۳۲	۵۰۳۶	۳۳۲۲	۸۳۵۸

حدود ۳۰ درصد افزایش خواهد یافت و از ۲۳/۷ به ۳۷/۹ میلیون بشکه در روز می‌رسد. این به معنی رشد سالانه ۲/۱ درصدی در عرضه نفت کشورهای خاورمیانه عضو اوپک تا افق چشم‌انداز ۲۰۳۰ است که بالاترین نرخ رشد عرضه نفت در بین همه مناطق و کشورهای طی سال‌های آینده است. طبق این سناریو، کل عرضه نفت خاورمیانه برای سال‌های آتی افزایش خواهد یافت و به ۳۹ میلیون بشکه در سال ۲۰۳۰ خواهد رسید که ۵۳/۵ درصد بیشتر از سطح تولید سال ۲۰۰۷ است. در صورت تحقق چنین امری سهم خاورمیانه در عرضه نفت جهان افزایش خواهد یافت و از ۳۰/۱ درصد فعلی به ۳۶/۶ درصد در سال ۲۰۳۰ می‌رسد. جدول (۳) عرضه نفت مناطق مختلف جهان را طی سال‌های آینده نشان می‌دهد.

سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی

آژانس بین‌المللی انرژی پیش‌بینی نموده که طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۳۰ حدود ۵ تریلیون دلار

سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی نفت در سرتاسر جهان انجام

گیرد که ۸۳۲ میلیارد دلار، یعنی ۱۶ درصد آن فقط

در منطقه خاورمیانه خواهد بود. براساس این پیش‌بینی دو منطقه خاورمیانه و آفریقا بیشترین سهم را در جذب سرمایه‌گذاری خواهد داشت. این مسأله به دلیل توان بالقوه منطقه خاورمیانه و وجود ذخایر عظیم نفت استفاده نشده در آن است که برای بهره‌برداری و استخراج، سرمایه‌گذاری هنگفتی را می‌طلبد. نمودار (۴) سرمایه‌گذاری در بخش بالادستی نفت را طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۳۰ برای مناطق مختلف جهان نشان می‌دهد.

با توجه به آنچه ذکر شد خاورمیانه در آینده به منطقه نفتی پر قدرت جهان تبدیل می‌گردد. ایران نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین کشورهای خاورمیانه و با حجم عظیم ذخایر نفت، باید بتواند از موقعیت پیش‌روی خود به نحو احسن استفاده نموده و علاوه بر این که با جذب سرمایه‌های لازم برای توسعه بخش بالادستی تلاش می‌نماید، از آن برای پیشبرد اهداف سیاسی و اجتماعی بهره‌برد.

جدول ۳ عرضه نفت (سناریو مرجع)

منطقه	۱۹۸۰	۲۰۰۰	۲۰۰۷	۲۰۱۵	۲۰۳۰	۲۰۰۷-۲۰۳۰
غیر اوپک	۳۵/۵	۴۲/۹	۴۶/۳	۴۷/۶	۵۰/۹	۰/۴٪
آمریکای شمالی	۱۴/۲	۱۴/۱	۱۳/۸	۱۴/۶	۱۷/۹	۱/۱٪
اروپا	۲/۶	۶/۸	۴/۹	۳/۴	۲/۲	-۳/۵٪
پاسفیک	۰/۵	۰/۹	۰/۶	۰/۶	۰/۷	۰/۶٪
اوراسیا	۱۲/۱	۸/۱	۱۲/۹	۱۴/۳	۱۶/۶	۱/۱٪
روسیه	۱۰/۸	۶/۵	۱۰/۱	۱۰/۴	۹/۷	-۰/۲٪
چین	۲/۱	۳/۲	۳/۷	۳/۶	۴/۱	۰/۵٪
هند	۰/۲	۰/۷	۰/۸	۰/۸	۰/۵	-۱/۸٪
خاورمیانه	۰/۶	۲/۱	۱/۷	۱/۴	۱/۱	-۱/۸٪
آفریقا	۱/۱	۲/۱	۲/۵	۲/۱	۱/۹	-۱/۱٪
آمریکای لاتین	۱/۶	۳/۲	۳/۵	۵/۱	۴/۶	۱/۲٪
اوپک	۲۸/۱	۳۲/۱	۳۵/۹	۴۴/۴	۵۲/۹	۱/۷٪
خاورمیانه	۱۹/۲	۲۱/۳	۲۳/۷	۳۰/۷	۳۷/۹	۲/۱٪
جهان	۶۵/۲	۷۶/۸	۸۴/۳	۹۴/۴	۱۰۶/۴	۱٪

IEA